

16.4 DEMOKRATİK ENERJİ PROGRAMI ÜZERİNE NOTLAR*

Oğuz TÜRKYILMAZ**
Aziz KONUKMAN***
Mehmet KAYADELEN****

16.4.1 GİRİŞ

Enerji, kullanımı olmazsa olmaz ve vazgeçilemez insan haklarından biridir. Ayrıca enerji ihtiyacının karşılanması bir kamu hizmetidir. Bu iki ilke, enerjinin, kaynağından son kullanıcının tüketimine kadar geçen tüm evrelerinin insanlığın ve gelecek kuşakların yararına olacak şekilde planlanmasının ve uygulanmasının gerekliliğine inanan TMMOB tarafından oluşturulan 18 maddelik enerji politikası temel ilkeleri arasında yer alıyor.[1]

Ne var ki, dünyanın küreselleşme sürecine girmesiyle birlikte iktidarlar tarafından uygulanan neoliberal politikalar sonucunda enerji kullanımı temel bir insan hakkı ve elektrik temini bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılmış ve bir piyasa faaliyeti haline getirilerek ticari bir meta haline dönüştürülmüştür. Sermaye birikim rejiminin sınırsız büyüme eğilimi ile birlikte, enerji sektörü kamusal bir düzlemde çıkarılarak özel tekellerin kâr egemenliğine teslim edilmiş ve ortaya fosil kaynaklara dayalı, yüksek karbon emisyonlu bir ekonomik yapı çıkmıştır. Bu yapıda, tekellerin fosil yakıt temelli politikaları nedeniyle küresel ısınmaya yol açan sera gazı salımları dünyayı tehdit eder bir konuma gelmiştir. Bu politikaların bir diğer sonucu, enerji yoksulluğu ve yoksunluğunun dayanılmaz bir boyuta ulaşmış olmasıdır. Bu yapı artık sürdürülemez bir noktaya gelmiştir.

Günümüzde enerji sektöründe artık yenilenebilir kaynaklara dayalı bir arayış başlamıştır. Çalışmamız da bu tür bir arayışa, daha açık bir ifade ile yenilenebilir kaynaklara dayalı, toplum çıkarlarını gözeten, kamusal planlamayı esas alan, katılımcı ve demokratik bir enerji programı geliştirme tartışmalarına katkı koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın gerekçesi de, bulunduğumuz her alanda hatalı politika ve uygulamaları eleştirmekle yetinmeyip olması gereken, toplum çıkarlarını gözeten doğru politika ve uygulamaları tanımlama, anlatma ve duyurma sorumluluğudur.

Çalışma, Giriş ve Kaynaklar hariç dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, küreselleşme süreci ve uygulanan neoliberal politikaların dünya enerji sektöründe yarattığı yıkıcı sonuçlar ele alınmıştır. İkinci bölümde bu politikaların Türkiye enerji sektörüne yansımaları incelenmiştir. Üçüncü bölümde esas olarak yenilenebilir kaynaklara dayalı demokratik bir enerji programının içeriğine dair öneriler paylaşılmıştır. Dördüncü bölüm ise dünya ve Türkiye'mize dair kısa dileklerimizdir.

* Bu makale, yazarlardan Oğuz Türkyılmaz'ın 2016'dan bu yana "Biz Ne istiyoruz? Demokratik Enerji Programı" temasıyla yaptığı konuşmalara esas metnin, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nce 26-28 Kasım 2019 tarihleri arasında düzenlenen 16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Enerji Oturumunda sunulmak üzere yazarlar Prof. Dr. Aziz Konukman ve Mehmet Kayadelen'in katkılarıyla düzenlenmiş halidir.

** Endüstri Mühendisi, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Enerji Çalışma Grubu Başkanı.

*** İktisatçı, Prof. Dr. Öğretim Üyesi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

**** Maden Mühendisi.

16.4.2 NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DÜNYA ÖLÇEĞİNDE ENERJİ SEKTÖRÜNDE YARATTIĞI YIKICI SONUÇLAR

16.4.2.1 Enerji Kaynakları Üzerinde Egemenlik ve Denetim Kurmak İçin Yapılan Savaşlar

Dünyada enerjinin büyük bir bölümünü tüketen ABD ve diğer emperyalist kapitalist ülkelerin yanı sıra emperyal amaçlar güden Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve diğer büyük güçlerin bu "sınırlı" kaynaklara erişimini engellemek ve kontrol etmek için tüm dünyadaki enerji kaynaklarını denetlemeyi ve ele geçirmeyi amaçlayan strateji ve politikaları yıllardır uygulamaya çalışmaktadır. Petrol ve gaz rezervlerinin, başta Orta Doğu olmak üzere, sınırlı coğrafyalarda (Rusya, Afrika, Hazar vb.) yoğunlaşmış olması, söz konusu kaynakların kontrolüne yönelik mücadele ve savaşları kızıştırmaktadır. Dünya petrol ve gaz rezervlerinin büyük bir bölümünün bulunduğu Kafkasya ve Orta Doğu coğrafyasında bu kaynaklar üzerindeki egemenlik savaşları 19. yüzyıldan beri devam etmektedir. Libya'da yönetimi deviren, Irak'ı işgal eden, Suriye'de rejimi değiştirmek için iç savaşı kışkırtan, Orta ve Güney Amerika ile Afrika'nın birçok ülkesinde açık işgalere varan müdahalelerde bulunan, kukla yönetimleri işbaşına getiren ABD, Fransa, İngiltere vb. kapitalist ülkeler; enerji kaynaklarının olduğu ülke ve bölgelere yönelik emperyalist amaç ve niyetlerini gizlemeye ihtiyaç duymamaktadır.

16.4.2.2 Tekellerin Fosil Yakıt Temelli Politikaları Nedeniyle Küresel Isınmaya Yol Açan Sera Gazı Salımları Artıyor

Bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı en ciddi tehlike küresel iklim krizidir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (IPCC) göre karbondioksit oranındaki artışın temel nedeni fosil yakıt kullanımınıdır. Küresel ısınmaya yol açan sera gazı (karbondioksit, metan, su buharı, ozon, azot oksit vb) salımlarının % 71'lik bir bölümü enerji sektöründen kaynaklanıyor.[2]

Petrol, gaz ve kömür tekellerinin çok etkin olduğu günümüz dünyasında, 2018 yılında birincil enerji talebi son sekiz yılın en yüksek oranı olan % 2,44 oranında artmıştır. Dünya birincil enerji üretiminin % 81'ini sağlayan fosil yakıtlara yüksek bağımlılık (diğerleri, nükleer % 5, geleneksel hidrolik dâhil yenilenebilir enerji kaynakları % 10, geleneksel biyokütle % 4), sürdürülen piyasa esaslı politikalarla, kısa ve orta dönemde kayda değer bir azalma göstermeyecektir. Nitekim 2018 yılında, azalmak bir yana fosil yakıt kullanımı %2,7, enerji kaynaklı karbondioksit salımları da % 2 artmıştır.[3]

Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını azaltma hedefi doğrultusunda, dünya ölçeğinde sıcaklık artışını iki derecenin altında tutabilmek için; dünya elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların 2018'de % 25 olan payının 2050'ye kadar % 65-80'e yükseltilmesi gereğine işaret etmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin 2019'da açıklanan son raporunda; küresel sera gazı salımlarının 2035'de 2010 yılına göre %45 azaltılması, 2050'de sıfırlanması öneriliyor. Bu son derece ciddi ve vahim saptamalar karşısında, ABD yönetimi iklim krizini yok saymakta, petrol ve gaz tekellerine destek vermekte; dev petrol, gaz ve kömür şirketleri de, bu yıkıcı ve yaşamsal konuları gölgelemek ve kamuoyu gündeminden uzaklaştırmak için yüz milyonlarca dolar harcamaktadır. Hava ve çevre kirliliğinin insan ve toplum yaşamına olumsuz etkilerini gidermek, iklim krizinin insan yaşamını tehdit etmesini engellemek, kuraklıklar, orman yangınları, beklenmedik zamanlarda yüksek yağışlar, su baskınları vb. yıkıcı zararları azaltmak ve hızla yükselme eğilimindeki sıcaklık artışını 1,5-2 °C ile sınırlamak için, enerji üretim ve tüketiminde fosil yakıtların payını mutlaka radikal bir şekilde düşürmek zorunludur.

16.4.2.3 Enerji Yoksulluğu ve Yoksunluğu

Enerji yoksunluğunu çağdaş enerji hizmetlerine erişim ve kullanım imkânının fizikselyokluk hali olarak tanımlayabiliriz. Örneğin akarsuyun, elektriğin olmadığı yerlerde yaşayanlar, enerji yoksunlarıdır.

Enerji yoksulluğu ise; insanların yaşam alanlarında modern enerji hizmetlerinin veriliyor olmasına karşın, düşük gelirleri nedeniyle bu hizmetlere erişim imkânlarının sınırlı olması ve/veya mümkün olamaması durumudur.

“Ancak, enerji hizmetlerine erişimle enerji yoksulluğu sona ermez. Enerjinin kaliteli olması, hane halkı gelirin % 25’ini aşmayacak bir bedelle sunulması ve verimli kullanılması ile enerji yoksulluğu bir nebze giderilmiş olur. Burada enerji hizmetlerinden kasıt; ısınma ve pişirme için gerekli yakıt, kullanma ve içme suyu ile elektrik enerjisinin sunumudur. Başta su olmak üzere yakıt ve elektrik gibi enerji gereksinimlerine ulaşılması yaşam için olmazsa olmaz bir hakktır.”[4]

Ne var ki, günümüz dünyasında hâlâ 1 milyar insan elektrikten yararlanamamakta, yüz milyonlarca insan da yemek pişirmek için çer-çöp, bitkisel ve hayvansal atıkların yakıldığı ilkel ocakları kullanmaktadır. Dünyada 2,1 milyar insan temiz suya erişemezken her gün 800 çocuk kirli su kullanımına bağlı hastalıklardan hayatını kaybediyor.[5]

16.4.3 NEOLİBERAL POLİTİKALARIN TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNE YANSIMALARI

Ülkemizde 1980’den bu yana yerleştirilmeye çalışılan neoliberal politikalar, elektrik üretim faaliyeti serbest piyasa koşullarını ve özel sektör yatırımlarını temel almaktadır.

Enerji ihtiyacını karşılamak üzere genelde ithal enerji kaynağı kullanılmış, fosil kaynaklı ve ithalata dayalı yüksek maliyetli yatırımlar yapılmış, enerjideki dışa bağımlılık ciddi boyutlara ulaşmıştır. Enerji arzında 1990’da % 51,6; bugünkü siyasi iktidarın göreve geldiği 2002’de % 67,2 olan dışa bağımlılık 2017’de % 75,7’e yükselmiştir. Rusya Federasyonu’nun, enerji hammaddeleri ithalatında payı % 36,7; toplam enerji arzında ise % 27,8’dir. Türkiye’nin hızla artan enerji ithalatının faturası 2018’de 43 milyar dolar olmuştur.

Kamu elektrik üretim tesislerinin çok büyük bölümü özelleştirilmiştir. 2018’de elektrik üretiminde kamu payı % 15,2 olmuştur. Elektrik dağıtım ve satışı tamamen özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Birkaç büyük özel sermaye grubu, elektrik üretiminin yanı sıra dağıtımını da kontrol etmektedir.

Petrolün rafinaj işlemleri tek bir özel şirket tarafından; ithalat, dağıtım, pazarlama ve satış işlerinin tamamı az sayıda özel şirket eliyle yapılmaktadır.

İstanbul dışında ülkenin tüm kentlerinde doğal gaz dağıtım, satış, pazarlama hizmetleri özel şirketler eliyle verilmektedir.

Plansız uygulamalar sonucu ülkede elektrik üretiminde arz fazlası oluşmuş, verimlilikleri düşük bazı santraller üretimi durdurmuş veya kapanmış, bir bölümü yurt dışına satılmıştır.

16.4.3.1 Kayırmalar

Bugünkü siyasal iktidar dönemindeki elektrik dağıtım özelleştirilmelerinde, santral özelleştirilmelerinde, alım garantili elektrik üretim tesislerinin ihalelerinde; iktidara yakın olan bazı özel sermaye

grupları, kamudan en çok iş alan şirketler sıralamasında dünyada ilk sıralarda yer almışlardır. Bu kayırma ekonomisinde hukuk işlevsizleştirilmiş, hukukun üstünlüğünün yerini üstünlerin, güçlülerin hukuku almış, yüksek yargı kararlarının bağlayıcılığı dikkate alınmaz, yargı kararları uygulanmaz olmuş; CB Kararnameleri TBMM yasalarının önüne geçmiştir.

İktidara yakın belirli sermaye gruplarının çıkarlarını azamileştirmeye ve kamu kaynaklarını özel sermaye şirketlerine aktarmaya yönelik enerji politika, karar ve uygulamaları ile 2018'de yaklaşık 32 milyar TL özel şirketlere transfer edilmiştir. Az sayıda şirketin çıkarına olan yüksek fiyatlarla yerli kömür santrallerine tanınan alım garantisi; yerli kömür, ithal kömür ve doğal gaz santralleri için oluşturulan kapasite mekanizması ile ilave ödeme yapılması gibi bedeli milyarlarca varan uygulamalar; amaçlarının çok dışına çıkmış olan ve yatırımcılara kâr garantisi sağlayan YEKDEM-Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması vb. uygulamalar; elektrik maliyetlerinin ve fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu politika ve uygulamaların mevcut haliyle sürdürülmesi, yeni zamların gerekçesi olacaktır.

16.4.3.2 Artan Fiyatlar, Yaygınlaşan Enerji Yoksulluğu

Enerji yoksulluğu sorunu ülkemizde de giderek ağırlaşmaktadır. Zamlarla her ay tutarı daha fazla artan faturalarını ödeyemedikleri için elektriği ve gazı kesilen konut sayısı milyonlarla ifade edilmektedir.

Son yirmi iki ayda, 31.12.2017'ye göre tüm tarife grupları için elektrik fiyatları % 72,8–127,7 oranında artmıştır. Aynı dönemde, BOTAŞ'ın doğal gaz satış fiyatları ise, konutlarda ve küçük sanayi kuruluşlarında % 63,9; büyük sanayi kuruluşlarında % 120,1, elektrik üreten doğal gaz santrallerinde % 109,5 oranında artmıştır. TÜİK'e göre Ocak 2018–Ekim 2019 dönemindeki fiyat artışları ise % 44,8'dir. Bu veri, elektrik ve doğal gaz fiyatlarının son yirmi ayda enflasyon oranının çok üzerinde arttığını göstermektedir.

Bireysel ısınmada konut başı doğal gaz tüketimi Ankara için yıllık 1068 m³, aylık ortalama 89 m³'tür. Bu durumda, bir ailenin Ekim 2019'da ödeyeceği doğal gaz bedeli 167,32 TL'dir. Aylık su tüketimini 28,44 m³, yine Ankara ASKİ'nin konutlara uyguladığı fiyat olan 5,90 TL/m³ veri alındığında aylık su faturası 167,80 TL olmaktadır. 230 kWh elektrik tüketim bedeli ise, 0,7102 TL/kWh üzerinden 163,35 TL'dir. Aylık elektrik, doğal gaz ve su fatura bedelleri toplamı ise 456,25 TL'ye yükselmektedir ve bu tutar asgari ücretin dörtte birine yakındır (% 22,59'sı). Doğal gaz faturasının tek başına asgari ücretin yüzde onunu aşan bir oranda olması ise, enerji yoksulluğunun kanıtıdır. Yoğunlaşan iktisadi kriz koşullarında, sayıları her gün artan milyonlarca işsiz ve ailelerinin enerji yoksullarına katılmaları, çağdaş ve temel bir haktan yararlanamamaları söz konusudur.

Tablo 16.4.1 Aylık Elektrik, Doğal Gaz, Su Ödemelerinin Asgari Ücret İçindeki Payları, Ekim 2019, Ankara

Ödeme Konusu	Aylık Tüketim	Birim Fiyat	Tutarı (TL)	Asgari Ücret İçindeki Payı (%)
Elektrik	230 kWh	0,7102 TL/kWh	163,35	8,09
Doğal Gaz	89 m ³	1,88 TL/m ³	167,32	8,28
Su	28,44 m ³	5,90 TL/m ³	167,80	8,31
Toplam			498,47	24,68

16.4.3 Ödenemeyen Krediler

Finansal boyutta ise 2017 sonunda 637 milyon TL olan enerji sektörünün takipteki kredi miktarı, 2018 sonunda 6 milyar 322 milyon TL'ye yükselmiş, artış oranı % 892 olmuştur.

Sektöre 2003-2018 döneminde 95 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. “Elektrik üretim ve dağıtım şirketlerinin yaklaşık 13 milyar dolarlık sorunlu kredi bakiyesinin 7,5 milyar doları yapılandırıldı. Yılsonuna kadar 2,5 milyar dolarlık kredinin daha yapılandırılması için bankalar ve şirketler arasında mutabakatlar sağlandı. Böylece, enerji sektöründe 10 milyar dolarlık sorunlu kredi yapılandırılmış olacak. Öte yandan sektörün bankalara 47 milyar dolar kredi borcu bulunuyor.”[6] Bu ayrıcalıklı şirketlerin ödemedikleri krediler bütçeden sağlanacak kaynaklarla karşılanacak, bedeli ise artan vergilerle halka ödetirilecektir.

16.4.4 DEMOKRATİK ENERJİ PROGRAMI

Bu makalenin katkı koymaya çalıştığı “demokratik bir enerji programı oluşturma arayışları ve tartışmaları”; kuşkusuz sonlanacak bir süreç değildir. Bu alandaki çalışmalar, uzmanların saptama ve değerlendirmelerinin yanı sıra enerji santrallerinin bulunduğu yörelerde yaşanan çevresel ve toplumsal sorunları ve halkın gözlem, deneyim ve taleplerini içermeli, ilgili tüm kesimlerce ele alınmalı, değerlendirilmeli, derinliğine sürekli tartışılmalıdır.

16.4.4.1. İlkeler

Enerji sektörünü özel tekellerin kâr egemenliğinden çıkarıp kamusal bir düzleme aktarma ve yenilenebilir kaynaklara dayalı, düşük karbon emisyonlu bir ekonomiye yönelerek, enerjide demokratik bir denetimi/programı gerçekleştirme ihtiyacı vardır.

Bu nedenle toplum çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan demokratik enerji politikaları ve programını önce hayal etmeliyiz. Kimse hayallerimize ket vuramaz. Sonra tasarlamak, kurgulamak, geliştirmek ve uygulamak için yoğun bir şekilde çalışmamız gerekmektedir.

Demokratik enerji programı; emeğin tarihsel kazanımlarını, örgütlülüğünü ve sermayenin çıkarları lehine sosyal devleti yok eden, sağlık, eğitim dâhil tüm alanları piyasa uygulamalarına açan neoliberal politikaları değiştirme; emeği en yüce değer sayan eşit, özgür, adil, demokratik bir toplum kurma hedefiyle yola çıkan; siyasal, ekonomik, sosyal yönleriyle bütünlüklü bir toplumcu demokratikleşme siyasal programının; bağımsız, demokratik ve sosyalizm yolunda ilerleyen bir ülkeye ulaşma mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Politika ve programlar, içeriklerinin yanı sıra oluşturulma yöntemleriyle de demokratik olmak zorundadır. Toplum çıkarlarını gözeten enerji politika ve uygulamalarını, yine toplum yararını gözeten alternatif kalkınma ve sanayileşme politikaları ile birlikte düşünmek ve böyle bir toplumcu programı ilgili kesimlerin aktif katkılarına imkân veren demokratik katılım mekanizmalarında tartışarak geliştirmek gerektiğine inanıyoruz.

Bu tartışmalarda aşağıdaki ilkeleri de temel almayı ve bunlarla sınırlı kalmamak üzere konunun her yönüyle, derinliğine ele alınmasını savunuyoruz.

1. Büyüme politikalarını gözden geçirmek, büyüme ile birlikte adil bölüşümü esas alan kalkınma anlayışını benimsemek; temel bilimleri, teknoloji geliştirmeyi ve nitelikli üretimi ihmal eden, ithal

girdi oranları çok yüksek, teknoloji düzeyi düşük ve orta olan imalata-ihracata takılıp kalan anlayış ve uygulamalardan vazgeçmek.

2. Düşük karbonlu, iklim krizine olumsuz etkileri asgari düzeyde olan, büyümede enerji kullanımını azaltan, enerjiyi verimli kullanan, esas olarak yenilenebilir kaynaklardan ve yurt içinde üretilen ekipmanlarla temin eden bir politikalar manzumesine geçiş sağlamak.
3. Artan elektrik ihtiyacını karşılamada bugüne kadar uygulanan, çok sayıda yeni elektrik tesisi kurma yerine; talebi yönetmek, enerjiyi daha verimli kullanıp sağlanan tasarrufla yeni tesis ihtiyacını azaltmaya yönelik politika ve uygulamaları hayata geçirmek.
4. Sanayileşme strateji ve politikalarında, yarattığı katma değer görece düşük, yoğun enerji tüketen, eski teknolojili, çevre kirliliği yaratabilen sanayi sektörleri (çimento, seramik, ark ocak esaslı demir-çelik, tekstil vb.) yerine; enerji tüketimi düşük, ithalata değil yerli üretime dayalı, ileri teknolojili sanayi dallarının, örneğin elektronik, bilgisayar donanım ve yazılımı, robotik, aviyonik, lazer, telekomünikasyon, gen mühendisliği, nano-teknoloji vb. alan ve sektörlerle öncelik vermek.
5. Enerji politikalarını da bu makro yönelimlere göre toplum çıkarlarını gözeten, kamusal hizmet anlayışına uygun olarak, kamusal planlama ilkeleri dâhilinde yeniden düzenlemek.

16.4.4.2 Ne Yapmalı? Ya Planlama Ya Kargaşa!

Kargaşayı ve kaynak israfını önlemenin yolu planlamadan geçtiği için planlamayı yeniden düşünmeli ve uygulamalıyız. Yol arkadaşımız Dr. Serdar Şahinkaya'nın sözleriyle, "Kamusal planlama, eskimemiş, dişlileri fazla aşınmamış işlevsel bir araç olarak pek çok ulusal ekonomiye hizmet etmiş (ve) onları bir tarih aşamasında yukarıya çıkarmış bir kaldıraç olarak, hâlâ kendi aklının ürünü olan politikaları sürdüren ülkelere hizmet etmeyi sürdürmektedir." O halde biz de yapabiliriz! Yeniden deneyebiliriz ve denemeliyiz de!

16.4.4.3 Neleri Hedeflemeli, Nasıl Yapmalıyız?

Elektrik enerjisi, ihtiyaç duyulduğu anda üretilmesi gereken bir üründür. Elektrik üretim yatırımları uzun süren ve oldukça pahalı yatırımlardır. Bu nedenlerden dolayı, elektrik enerjisi üretim yatırımlarının gerektiği kadar ve zamanında gerçekleştirilmesi şarttır. İhtiyacı karşılayacak yatırımlar için;

- kaynaklar ve teknolojiler incelenmeli;
- uygun teknolojiler geliştirilmeli veya transfer edilmeli;
- elektrik tüketiminin gelişimine göre üretim yatırımlarının yer seçiminde yönlendirme yapılmalı;
- gerektiğinde kısıtlama ve/veya teşvikler uygulayarak ihtiyaç duyulandan eksik veya aşırı fazla kapasite yatırımlarına önlem alınmalı;
- projelerin çevresel ve toplumsal etkileri ayrıntılı olarak incelenmeli;
- lisans adı altında verilen yatırım izinleri, yukarıda belirtilen politikalar çerçevesinde verilmeli ve gerçekleştirmeleri çok ciddi olarak izlenmeli;
- uzun vade için talep gelişimi, kaynak potansiyel değerlendirmesi, yeni kaynak potansiyel olasılıkları, teknolojik gelişme öngörülerini gibi unsurları baz olarak ele alan kapsamlı planlama çalışmaları yapılmalıdır.

Bütün bu faaliyetlerde enerji yönetiminin, toplum çıkarlarını gözetten bir anlayışla; yol gösterme, kamusal planlama, takip, denetim vb. işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi, sağlıklı bir elektrik sisteminin gelişmesi açısından zorunludur.

Planlamanın temel bir tercih olduğu yeni bir kurumsallaşma üzerinden, demokratik katılım mekanizmalarıyla, bütünleşik kaynak planlaması anlayışıyla; toplum ve ülke çıkarlarını gözetten kısa, orta ve uzun vadeli strateji belgeleri, beş yıllık planlar, yol haritaları, eylem planları hazırlamalı ve uygulamalıyız. Ülkenin geleceğine yön verecek belgeleri, sermaye iktidarlarının yaptığı gibi, yabancı ülkelerin kurum ve şirketleri eliyle değil, ülkemizin ilgili, birikimli kurum ve kadrolarıyla ve mutlaka demokratik, katılımcı ve şeffaf bir anlayışla hazırlamalıyız. Bu çalışmalara ilgili kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin yanı sıra üniversiteler, bilimsel araştırma kurumları, meslek odaları, uzmanlık dernekleri, sendikalar ve tüketici örgütleri ile santral bölgelerinde yaşayan halkın temsilcilerinin etkin ve işlevsel katılım ve katkılarını sağlamalıyız.

Strateji belgeleri ve eylem planlarını tozlu raflarda unutulmak için değil, uygulanmak için hazırlamalı ve bu belgelerin ilgili tüm kesimler için bağlayıcı ve yol gösterici olmasını temin etmeliyiz. Bu amaçla genel olarak enerji planlaması, özel olarak elektrik enerjisi ve doğal gaz, kömür, petrol, su, rüzgâr, güneş vb. tüm enerji kaynaklarının üretimi ile tüketim planlamasında; strateji, politika ve önceliklerin tartışılıp, yeniden belirleneceği, toplumun tüm kesimlerinin ve konunun tüm taraflarının görüşlerini demokratik bir şekilde özgürce ifade edebileceği, geniş katılımlı bir "Ulusal Enerji Platformu" oluşturmalı ve ETKB bünyesinde bu platformla eşgüdüm ve etkileşim içinde olacak ve birlikte çalışacak, bir "Ulusal Enerji Strateji Merkezi" kurmalıyız. Bu merkezde yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık ve öncelik vererek, enerji yatırımlarına yön verecek enerji arz talep projeksiyonlarını 5, 10, 20, 30, 40 yıllık dönemler için kamusal bir planlama anlayışı içinde yapmalıyız.

Bu planlamada; enerji üretiminin dayanacağı kaynakların seçimi, yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik ve ağırlık verilmesi, enerji tüketim eğilimlerinin incelenmesi, talebin yönetilmesi, enerjinin daha verimli kullanılması, çevreye verilen zararın asgari düzeye indirilmesi, iklim değişikliğine olumsuz etkilerin sınırlanması, yatırımın yapılacağı yerde yaşayan insanların hak ve çıkarlarının korunması vb. ölçütleri gözetmeliyiz. Planlama çalışmalarına; kültür ve tabiat varlıklarını koruyan, çevresel ve sosyal etkileri itibarıyla sorunsuz, bireysel ve toplumsal haklara karşı saygılı, nükleer macera peşinde koşmayan, özelleştirme, taşeronlaştırma ve iş güvencesinden yoksun çalışma koşullarından arınmış, toplumsal yararı ve yeniden etkin kamu varlığını öngören bir anlayışı egemen kılmalıyız.

Toplumunu ilgilendiren tüm konularda bilgilerin gizli değil açık olmasını sağlamalı, enerjiyle ilgili tüm kurumların şeffaflaşmasını, bilgilerin yaygınlaşmasını, herkesçe açık erişilebilir ve kullanılabilir olmasını mümkün hale getirmeliyiz.

Akkuyu NES, Sinop NES, TANAP vb. projelerde yapıldığı gibi; bazı ticari sözleşmelere, bir tür "yasal hilelerle" gereği olmadığı halde TBMM onayından geçirip uluslararası sözleşme niteliği kazandırılmasını ve ulusal iç hukukun denetimi dışına çıkarılmasını önlemeli; bu tür mevcut sözleşmeleri toplum ve ülke çıkarları doğrultusunda değiştirmeliyiz.

Yasal düzenlemelerde yer alan kamu yararı kavramını öznel ve nitel bir kavram olmaktan çıkarmalı; toplumun ve emekçi halkın çıkarlarını gözetten nesnel ve nicel ölçütlere dayandırmalıyız.

"Acele kamulaştırma" denen, sermayenin enerji yatırımları için yurttaşların oturdukları evlerden, topraklardan, çevrelerden koparılmasına, sürgün edilmesine dayanak olan düzenlemeyi değiştirmeli, insan haklarına aykırı bu uygulamayı derhal sonlandırmalıyız.

Kullanılmayan bir hakkın hak olmadığı gerçeğinden hareketle, toplumsal adaletin sağlanabilmesi için tüm idari ve adli yargı süreçlerini; halkın ve demokratik kuruluşların hatalı uygulamalara yasal itiraz hakkını sınırlayan, önleyen, hatalı yoruma açık doğrudan zarar görme şartı, yüksek dava açma harçları ve çok yüksek bilirkişi ücretleri gibi tüm engellerden arındırmalıyız.

Yerli taş kömürü, linyit, asfaltit vb. her tür kömüre dayalı yeni santral projelerine ancak mutlak toplum yararı varsa izin verilmeli; mevcut ve yatırımı süren kömür yakıtlı santrallere, JES'lere yasal hilelerle "çevreyi kirletme ve kirletmeye devam etme hakkı(!)" veren uygulamalara son vermeli; çevreyi kirleten santrallerin üretimlerini derhal durdurmalı ve filtre, baca gazı arıtma (de-sülfürizasyon, azot oksit giderme), atık su arıtma, atık küllerin bertarafı vb. yatırımların çok ivedi olarak yapılmasını ve bu sistemlerin etkin ve verimli bir şekilde çalıştırılmasını sağlamalıyız.

Rüzgâr ve güneş enerjisinden daha çok yararlanmayı öngörmeliyiz.

Türkiye'nin düzensiz yenilenebilir enerji politikasında, daha önceden rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 2023 yılına kadar 20 GW'a çıkartılması öngörülmüşken, şimdilerde, 2028 yılına kadar rüzgâr enerjisinden elektrik üretecek ilave kapasite 10 GW olarak hedeflenmiştir. Böylece, 2023 için öngörülen hedef yüzde on beş oranında azaltılmış olarak beş yıl daha sonraya, 2028'e ertelenmiştir. Başka bir ifade ile 2028'de bile Türkiye'de rüzgâra dayalı elektrik üretim kapasitesinin yalnız üçte birinin kullanılması planlanmış ve adeta "bir daha esme rüzgar" denilmektedir.

Güneş enerjisi için de önümüzdeki on yılda ek 10.000 MW ek kapasite oluşturulacak denilmektedir. Bu toplam yaklaşık 16.000 MW'lık hedef, 2028'de güneşe dayalı elektrik üretim potansiyelinin yalnızca % 6,6'sının değerlendirilmesinin amaçlandığının, açıkça güneşe yüzlerin değil sırtların dönülmesinin kurgulandığının itirafıdır.

Enerji politikalarında ciddi ve radikal bir değişikliğe hızla gitmeli, elektrik üretiminde fosil yakıtların payını düşürmeye, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını ciddi olarak artırmaya yönelik politikaları kamusal planlama anlayışı ile toplum çıkarlarını gözeterek ivedilikle uygulamayız. Bu doğrultuda ilk adım olarak toplum yararı bulunmayan, yerli kömür santrallerine verilen alım garantisini, fosil yakıtlı birçok büyük santrale verilen kapasite tahsisi karşılığı alım garantisi uygulamalarını derhal sona erdirmeliyiz. Yenilenebilir kaynaklara verilen ancak bugün amaç dışına çıkmış olan ve birçok büyük şirkete kamudan kaynak aktarma aracına dönüşen yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğe yüksek fiyatla alım garantisi uygulamasını gözden geçirmeli ve daraltmalıyız.

Bugünden sonra enerji üretim tesislerinin, kamusal bir planlama anlayışı içinde, esas olarak rüzgâr, güneş vb. yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak ve toplum çıkarlarını gözetir biçimde kurulmasını sağlamalıyız. Üretim yöntemi ne denli çevre dostu olursa olsun, elektrik üretme gerekçesi, santral çevresinde yaşayan insanların yaşamsal haklarının sınırlanmasını ve ortadan kaldırılmasını haklı kılamaz. "Çevreci santral yapma" iddiası, santrallerin tüm çevresel ve toplumsal etkilerini göz ardı etmenin, verimli tarımsal arazileri sınırsız biçimde işgal etmenin, çok sayıda ağacı kesmenin gerekçesi olamaz. Yatırım projelerinin çevresel ve toplumsal etkilerini değerlendiren fayda/maliyet çalışmaları katılımcı süreçlerle yapılmalıdır. Yapılacak çevresel ve toplumsal etki değerlendirme çalışmalarında fiziksel, çevresel, toplumsal etkenleri ve etkileri (santral büyüklükleri, santral tasarımı, görsel etki, gürültü, deşarjlar, ekolojik koşullar, santral ekonomik ömrü bittiğinde sökülmesi vb.) dikkate alınmalıdır.

İstisnalar kuralları bozar. Kamu yönetimi, tüm enerji yatırımlarında yaşam alanlarının olumsuz yönde etkilenmemesi konusunda kuralları geçersiz kılacak istisnaları kurgulamakla değil, kuralları istisnasız uygulamakla, yurttaşların anayasal haklarını savunmakla yükümlüdür. Milli park, tabiat parkı, tabiat

anıtı ile tabiatı koruma alanlarında, muhafaza ormanlarında, yaban hayatı geliştirme sahalarında, özel çevre koruma bölgelerinde ilgili bakanlığın; doğal sit alanlarında ise ilgili koruma bölge kurulunun olumlu görüşü alınarak; yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesislerinin kurulmasına izin verilecek olması doğru bir uygulama değildir. Bu, ülke doğasının tahrip edilmesine, flora ve fauna kaybına ve yerel halkla yeni bir çatışma alanının yaratılmasına yol açabilecek bir uygulamadır, sona erdirmeliyiz.

Tüm enerji projelerinde yer seçiminden-projenin fizibilite aşaması, tesis montajı ve işletme aşamalarına kadar tüm süreçte, öncelikle toplum yararı ve çevre göz önüne alınmalı, halkın kabulü, diyalog ve danışma önemsenmeli; verimli tarımsal arazilere enerji tesisi kurulmasını ve halkın geçim kaynağı olan ürünlerin yetiştirildiği topraklara ve ürünlere zarar verilmesini mutlaka önlemeliyiz.

Bugün, yatırımcıların çıkarlarının korunmasına öncelik veren, enerji yatırımlarını ve yatırımcılarını koruyucu ve destekleyici hükümler içeren ve santrallerin çalışmalarının denetlenmesini önemsemeyen, yasal düzenlemeleri hazırlayan ve uygulayan siyasi iktidarı, merkezi ve yerel kamu kurumlarını ve yöneticilerini; elektrik üretimi için suya, havaya, çevreye, doğaya zarar veren denetimsiz ve kural dışı vahşi uygulamalara derhal müdahil olmaya, durdurmak ve önlemek için kalıcı adımlar atmaya çağırıyoruz.

Atanmış ve seçilmiş yöneticilerin görevi, santral yatırımcısı sermaye gruplarının çıkarlarını kollamak değil, her ne pahasına olursa olsun, yatırımın yapıldığı bölgede yaşayan insanların, toplumun, çevrenin, doğanın ve ülkenin çıkarlarını korumak olmalıdır.

Yanlış uygulamalardan canı yanan, zarar gören üreticilere ve yaşadıkları bölgede sağlıklı yaşam haklarını savunmak için barışçıl yöntemlerle direnenlere baskı ve şiddet uygulamaya, üzerlerine kolluk kuvvetleri göndermeye son verip, onların taleplerine kulak vermeliyiz.

Her türlü müdahaleye açık ve siyasal iktidarların arpalığı haline gelmiş olan mevcut kamu iktisadi teşebbüsleri işleyişi yerine yeni, katılımcı ve demokratik bir kamu mülkiyeti ve yönetimi anlayışını tasarlamalı, kurgulamalı, planlamalı ve geliştirerek uygulamalıyız. Kamu hizmeti veren kuruluşların faaliyetlerini daha verimli ve etkin kılmak ve kamusal hizmetlerinin niteliğini ve çeşitliliğini artırmak, kamu hizmetlerinde çalışanların "Söz, Yetki, Karar" haklarını uygulanır hale getirme hedefleri için; geniş, yaygın katılımlı, demokratik işleyişli verimli tartışmalar yapmalı, yol haritaları ve eylem programları oluşturmalı, yalnızca eleştirilerimizi değil, ne istediğimizi ve nasıl uygulayacağımızı da insanlarımızımıza anlatmalı ve benimsetmeliyiz.

Toplumun büyük çoğunluğunun, yoksullaşan, hak kayıplarına uğrayan kesimlerin haklarını gözetken yol haritalarını belirlemek için enerji alanını da içerecek şekilde ancak onunla sınırlı kalmamak üzere; özelleştirilmiş tüm kamusal hizmetlerin mümkün olan azami ölçüde tekrar kamu eliyle ve toplum çıkarlarını gözetken bir anlayış ve kamusal denetimle, katılımcı, şeffaf ve demokratik bir işleyişle verilmesini hedeflemeliyiz. Bölgesel dengesizliklere karşı istihdam ve yerel ekonomik dinamikleri harekete geçirmek amacıyla bölgelerin enerji ve tüm kaynaklarını, bir plan dâhilinde değerlendirmeliyiz.

Petrol ve doğal gazın yapısı gereği, arama ve üretimden, iletim ve tüketiciye ulaşıncaya kadar, değer zincirlerindeki halkalarının ayrılmaz olduğu göz önüne alınarak, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de, petrol ve doğal gaz arama, üretim, rafinaj, iletim, dağıtım ve satış faaliyetlerini dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdüreceği bir ULUSAL ŞAMPİYON oluşturmalı ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun yeni rafinerileri ve petrokimya tesislerini bu kuruluş eliyle gerçekleştirmeliyiz. Elektrik üretim, iletim ve dağıtımında, kamusal varlığı ve denetimi tekrar mümkün kılmalı, toplum çıkarlarını

gözetmeyen, kamu kaynaklarını talan eden Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) uygulamalarını sonlandırmalı, bu hizmetlerin kamu eliyle yürütülmesini sağlamalıyız.

Yerel yönetimlerin enerji sektöründe daha etkin ve enerji yatırımlarının yapılacağı yerlere izin verme konusunda söz hakları olmasını, yörelerindeki enerji yatırımlarını takip etmelerini ve denetlemelerini sağlamalıyız. Bölgelerde mevcut olan, yeni kurulan ve kurulması planlanan sanayi kuruluşları ile enerji üretim, iletim, dağıtım yatırımlarının çevresel ve toplumsal etkilerini tekil değil, benzer tesislerle birlikte kümülatif olarak yaratacakları ve/veya neden olacak şekilde değerlendirmeliyiz. Yerel yönetimlerin halkın temsilcileri olarak halk çıkarlarını korumasını, doğaya ve toplum çıkarlarına aykırı plan, proje ve uygulamalara karşı çıkmasını, bu konuda halkın ve demokratik meslek/kitle örgütlerinin mücadelesinde en önde yer almalarını sağlamalıyız.

Kentlerin ve tüm kentsel yerleşimlerin geleceğe yönelik tasarımında ve her türlü bina yapımıyla ilgili genel plan, politika, imar düzenleme ve uygulamalarında; güneşten yararlanmayı ve güneş mimarisinin gereklerine uymayı esas almalı; bu konuda ilgili mevzuatta gerekli değişiklikleri yapmalıyız. Yeni yapılan binalarda güneş ısı sistemlerini zorunlu hale getirmeli, bu sistemlerin eski yapılarda uygulanmasını özendirmeliyiz.

Yerel yönetimlerin, enerji verimliliği çalışmalarında öncelikle kendi binalarında uygulamalar yaparak rehber/örnek olmasını, mühendis odalarıyla işbirliği ile kentlilere danışmanlık hizmeti ve teknik destek vermesini sağlamalıyız.

Yerel yönetimler olarak kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı durmalı, özelleştirilmiş kamusal hizmetlerin tekrar kamu eliyle verilmesini savunmalı, kentsel doğal gaz ve elektrik dağıtım şebekelerinin yerel yönetimlerce işletilmesini sağlamalıyız.

Kentlilerin kendi tüketimlerini karşılamak amacıyla enerji üretim kooperatifleri kurma çalışmalarına destek olmalıyız.

16.4.4.4 Acil Taleplerimiz

1. Enerji sektöründe ve tüm kamusal hizmetlerde özelleştirmelere son verilmelidir.

2. Çok ciddi bir sorun olan ve giderek çoğalan enerji yoksulluğunun yakıcı etkilerini azaltmak için, enerji yoksullarına ve yoksunlarına kamusal destek mutlaka sağlanmalıdır. Bu doğrultuda; enerji yoksullarına yönelik olarak;

- Elektrik yardımının aylık 150 kWh'lık üst sınırı yükseltilmeli ve kapsamı genişletilmeli;
- Doğal gaz altyapısının bulunduğu, konut özelliklerinin uygun olduğu her yerde, kömür yerine doğal gaz yardımı yapılmalı;
- Yerel yönetimler ücretsiz su desteği vermeli;

kamu kaynaklarından sağlanan tüm bu desteklerin kötüye kullanımını önlemek için, uygulamalar toplum çıkarları gözetilerek denetlenmelidir.

3. Enerji girdilerindeki ve ürünlerindeki yüksek vergiler düşürülmeli; elektrik faturalarına eklenerek konut abonelerinden zorla tahsil edilen TRT payı uygulaması son bulmalı; ticari olmayan tüketiciler için temel bir ihtiyaç olan elektrik ve doğal gazın fiyatları üzerindeki KDV % 18'den % 1'e düşürülmeli, ÖTV kaldırılmalıdır.

4. Filtre, baca gazı kükürt arıtma tesisleri, atık tesisleri vb. çevre koruyucu ünitelerini tesis etmeyen ve maliyetlerini düşürmek için bu tür ünitelerini çalıştırmayan termik santraller ile zehirli gazları ve suları hiçbir önlem almadan çevreye salarak insanı, doğayı, yaşamı zehirleyen jeotermal santrallerde üretim derhal durdurulmalı; kârları uğruna çevreyi kirletmeyi, yok etmeyi kendilerine hak olarak görenlerden sorumlu oldukları zararlar tahsil edilmelidir.

5. Plansız, çevre ve toplumla uyumsuz, yatırım yerinde yaşayan halkın istemediği, topluma maliyeti faydasından fazla olan tüm projelerden vazgeçilmelidir.

6. Verimli tarımsal arazilere, ormanlara, SİT alanlarına, yerleşim yerlerinin yakınına santral kurulmamalıdır. Aydın'da, Manisa'da, Büyük Menderes Havzasındaki diğer illerde jeotermal; Trakya, Yumurtalık, Eskişehir-Alpu, Çanakkale vb. birçok yerde kömüre dayalı termik santral; Sinop, Akkuyu ve İğneada'da nükleer santral; Doğu Karadeniz'deki, Dersim'deki, Alakır'daki, Göksu'daki, Türkiye'nin dört bir yanındaki HES projeleri gibi; bölgede yaşayan halkın istemediği tüm projeler iptal edilmelidir.

16.4.5 SON SÖZ YERİNE

KİRLENMEDEN, KİRLETMEDEN,

BARIŞ İÇİNDE, EŞİT, ÖZGÜR, ADİL,

AYDINLIK BİR DÜNYA VE

BAĞIMSIZ, DEMOKRATİK VE SOSYALİZM YOLUNDA İLERLEYEN BİR TÜRKİYE DİLEĞİYLE...

KAYNAKÇA

1. TMMOB Enerji Politikaları Temel İlkeleri, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2017, Ankara, sf.5-8.
2. Türe, Cengiz, EEMKON 2015, Enerji Politikaları Sempozyumu Elektrik Elektronik Mühendisliği Kongresi'nde yaptığı sunum, İstanbul,19-21 Kasım 2015.
3. Uluslararası Enerji Ajansı Dünya Enerji Görünümü 2019 (IEA WEO 2019)
4. Ulusaler, Kemal, EMO İstanbul Şube Bülteni, Şubat 2014,
http://www.emo.org.tr/ekler/762d14b62e8173c_ek.pdf?dergi=951. Son erişim tarihi: 15 Eylül 2019.
5. UNICEF 2017.
6. Cumhuriyet Gazetesi, 12.10.2019.

